

УДК 281-17:12,18,29.“281”

**КОНОТАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ
(на матеріалі українських, польських та англійських
фразеологічних одиниць з компонентом *вода*)**

Світлана ВИННИЧЕНКО

*Львівська обласна універсальна наукова бібліотека
вул. Мулярська, 2а, Львів, 79051
Відділ літератури іноземними мовами*

У статті висвітлено поняття конотації слова та конотації компонента фразеологічної одиниці, досліджено участь конотації компонента у творенні ФО, встановлено взаємозалежність міжмовної еквівалентності ФО та конотації їх компонентів, виявлено ступінь еквівалентності ФО з компонентом “вода”.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, конотативний аспект, конотація слова, конотація компонента фразеологічної одиниці, лексичні та граматичні еквіваленти, повна та часткова еквівалентність.

“Усі слова пахнуть професією, жанром, напрямом, партією, певним твором, певною людиною, поколінням, віком, днем і годиною. Кожне слово зберігає запах контексту і контекстів, в яких воно жило своїм соціально напруженим життям”.

(М.Бахтін)¹

XX ст. можна назвати століттям становлення фразеології як науки, обґрунтування її теоретичних засад і практичного втілення їх у фразеографії, причому багатий фактичний матеріал вже у XIX ст. зібрали українські (П.Білецький-Носенко², Б.Грінченко²), польські (С.Б.Лінде³, Я.Карлович, А.Кринський та В.Недждведський⁴) та англійські (Р.Тренч⁵, Н.Вебстер⁶) лексикографи. За сто років написано чимало праць, присвячених вивченню класифікації фразеологічних одиниць (далі – ФО) та дослідженню їх походження, питанню семантичної природи компонента ФО, аналізу системних зв'язків (синонімія, антонімія, омонімія, паронімія), зокрема, проблемі фразеологічної варіантності та синонімії, питанню еквівалентності ФО тощо.

¹ Цит. за: *Телія В.Н.* Конотативний аналіз семантики номинативних одиниць. Москва, 1985. С.98.

² Словник П.Білецького-Носенка, де широко представлена лексика і фразеологія, був надрукований не у XIX ст., а лише у 1966 р.

³ *Грінченко Б.* Словарь української мови. Т.1–4. Київ, 1907–1909.

⁴ *Linde S.B.* Słownik języka polskiego. Т.1–4. Warszawa, 1807–1814.

⁵ *Trench R.* A New English Dictionary (NED) on historical principles... 1884–1993.

⁶ *Websters complete dictionary of the English language.* 1889.

Фразеологія привертала і привертатиме увагу вчених з огляду на свою яскравість, образність, оригінальність, оскільки вона увібрала в себе подібності і відмінності у мисленні окремих людей, колективів, націй, а також експресивні, емоційні і стилістичні відтінки та історично-культурні нашарування. Опираючись на багату скарбницю словесної мудрості народів, їхню спостережливість, творчість та діяльність, фразеологія акумулює неймовірне різноманіття висновків та узагальнень, до яких дійшло все людство і кожна нація зокрема.

Наявна інформація проявляється у конотативному аспекті значення фразеологічної одиниці. На нашу думку, вивчення саме цього аспекту є перспективним і багатобічним з огляду на його визначальний характер у структурі значення ФО. Актуальність проблеми розкривається у дисертаційних дослідженнях культурно-національної конотації українських ФО (Л.Мельник), конотативної системи німецької мови (Н.Онїщенко) та інших учених, а також у розвідках А.Пайдзінської, А.Левицького, А.Кравчук, в яких йдеться про роль конотації компонента в мотивації значення ФО на матеріалі польської фразеології.

Учені вже досліджували українські ФО з анімалістичним (В.Бойко) та антонімічним (Н.Бобух) компонентами, з компонентами-соматизмами (І.Тимченко) та компонентами-зоонімами (Д.Ужченко), з компонентом “душа” (О.Каракуця); російські ФО з компонентом “погода” (Я.Левченко) та з компонентом, що позначає колір (О.Каленкова); словацькі і українські ФО з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць (З.Унук), польські ФО з ономастичним компонентом (А.Кравчук), з етнонімами (О.Рогач), чеські ФО з компонентом “гріш” (І.Тепляков) тощо.

Об’єкт нашого дослідження – ФО з компонентом “вода”, оскільки саме вода споконвіку була супутником людини, тобто, люди завжди оселялися там, де була вода: біля озер, річок, морів, океанів. Тому, принаймні, частина ФО з компонентом “вода” має дуже давнє походження і може бути спільною для багатьох, якщо не для всіх народів. Цікаво, що у японській фразеології ми виявили декілька ФО з компонентом “вода”, які співвідносні за образом з українськими, польськими та англійськими ФО *водою не розлити* та *холодною водою облити*. Розглядаємо фразеологію у вузькому значенні, оскільки образ води у ФО суттєво відрізняється від образу води в пареміях (паремії як скарбниця народної мудрості заслуговують на окреме вивчення).

Вибірку ФО, в основному, зроблено з Фразеологічного словника української мови⁷, *Słownika frazeologicznego języka polskiego*⁸, *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*⁹, *Dictionary of English Idioms*¹⁰: 74 ФО з компонентом “вода” в українській мові, 49 – у польській, 51 – в англійській.

Мета дослідження: 1) виявити фразеологічні еквіваленти серед ФО з компонентом “вода” у трьох мовах: українській, польській та англійській шляхом зіставлення ФО кожної групи та детального аналізу їхнього значення; виявлення конотації, що була основою створення фразеологічних одиниць; виділення спільного значення груп ФО та зазначення конотацій або додаткових значень кожної з цих одиниць; 2) визначити ступінь еквівалентності ФО; 3) дослідити, чи існує взаємозв’язок між конотацією елемента ФО та еквівалентністю ФО, що виникли на основі цієї конотації у різних мовах.

⁷ Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови. Київ, 2003.

⁸ *Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. T.I-2. Warszawa, 1967–1968; Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 2004.*

⁹ *Cowie A.P. & Mackin R. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Oxford, 1984.*

¹⁰ *Dictionary of English Idioms. Bath, 1980.*

Перш ніж вирішувати практичні завдання дослідження, з'ясуємо поняття конотації слова та конотації компонента ФО та розглянемо питання еквівалентності ФО.

1. Поняття “конотація”. Традиційно вивчається, насамперед, конотація слова, про що свідчать розвідки І.Арнольд, В.Говердовського, М.Комлева, В.Телія, Ю.Апресяна, Р.Токарського та ін.

У “Словнику лінгвістичних термінів” читаємо: “Конотація – додаткове значення слова, словосполучення чи виразу, його супровідні семантичні або стилістичні відтінки, що накладаються на його основне значення, служать для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень і можуть надавати висловлюванню урочистості, невимушеності, фамільярності тощо”¹¹.

Російський фразеолог А.Кунін вважає, що “конотація не накладається на основний зміст слова чи ФО, а існує у складній єдності з ним, оскільки існує не лише раціональне, а й тісно з ним пов'язане чуттєве пізнання дійсності”¹². Він виділяє чотири компоненти конотації: емотивний, експресивний, оцінний та стилістичний.

В.Телія визначає конотацію як “продукт історичного розвитку значень слів (та виразів), що йдуть у цьому поступальному русі не тільки за розвитком свідомості людини в процесі пізнання нею дійсності; це й ті дані, які асоціативно супроводжують знання про світ і які неявно виражаються в тексті, а конотація, вбираючи їх в себе у вигляді внутрішньої форми, експлікує з тим, щоб підготувати відповідний прагматичний (експресивний ефект)”¹³. У цьому ж напрямі досліджували питання конотації ФО й українські мовознавці В.Жуков, А.Парій, Л.Мельник¹⁴.

На думку польського мовознавця Р.Токарського, пізнавальний статус сигніфікативних та конотативних ознак є неоднаковим – перші “служать, передовсім, для логічного упорядкування світу через мову, для фіксування суспільно об'єктивних властивостей цього світу”¹⁵, другі “показують суб'єктивність мислення людини, використовуючи оцінні критерії світу”¹⁶. Учений зазначає, що “у деяких трактуваннях семантики конотація є додатковим змістом слова, що накладається на його значенневий інтелектуальний компонент”¹⁷.

Л.Йорданська та І.Мельчук у розвідці “Конотація у лінгвістичній семантиці”¹⁸, поділяючи думку Ю.Апресяна, визначають конотацію як сукупність таких значенневих ознак, “які є відображенням а) культурних уявлень і традицій, пов'язаних з даним словом, б) практики використання певної речі, яка характерна для певного суспільства та в) багатьох інших позамовних чинників. [...] Такі асоціативні ознаки не входять безпосередньо до семантики слова. [...]”. Вони розрізняють такі види конотації:

– **екстралінгвістична (енциклопедична)** – розкриває реальні властивості предмета/явища¹⁹; причому така конотація ніскільки не пов'язана з конкретною мовою,

¹¹ Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. С. 110.

¹² Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва, 1986. С.152.

¹³ Телія В.Н. Коннотативный анализ семантики номинативных единиц. Москва, 1985. С.98.

¹⁴ Жуков В. Семантика фразеологических оборотов. Москва, 1978; Парій А. Роль конотацій у формуванні фразеологічних значень // Мовознавство. 1998. №1. С.45–48; Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2001.

¹⁵ Tokarski R. Konotacja jako składnik treści słowa // Konotacja / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1988. S.51.

¹⁶ Ibid. S.52.

¹⁷ Ibid. S.35.

¹⁸ Jordanskaja L., Mielczuk I. Konotacja w semantyce linguistycznej i leksykografii // Konotacja / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1988. S.11.

¹⁹ Ibid. S.18–19.

вона є універсальною і дає змогу мовцеві вільно створювати незафіксовані мовою порівняння.

– **лексична** – дає певну характеристику предмета/явища і, на відміну від екстралінгвістичної, пов'язана не лише з предметами/явищами фізичного світу, а й “з певними лексичними одиницями, незалежно від того, чи відповідають їм реальні (чи лише міфічні) властивості реальних речей”; така конотація може бути специфічною/унікальною для певної мови²⁰.

Згідно з Л.Йорданською та І.Мельчук, конотація лексичної одиниці не входить до складу її значення, тобто, не знаходить відображення у її дефініції²¹. Щоб не окреслювати статус семантичного елемента лише за допомогою інтуїції, вчені пропонують застосувати “експеримент контрастування” (автором ідеї є Ю.Апресян, у нього це – “умови гострого експерименту”), з допомогою якого можна розрізнити конотацію та складові компоненти значення. Якщо характеристику референта лексичної одиниці замінити антонімом і це буде суперечити логіці, то його можна вважати компонентом дефініції цієї лексичної одиниці, якщо ж ні, то він буде її конотацією²². Наприклад, якщо ФО *ловити рибу в каламутній воді* трансформувати у *ловити рибу в чистій/прозорій воді*, то така ситуація не суперечить логіці, отже, компонент *каламутний* не входить до дефініції лексеми “вода”, і тому є її конотацією.

2. Конотація компонента ФО. Визначення конотації Л.Йорданською та І.Мельчук як стандартних семантичних асоціацій елементів, що не входять до значеннєвого пояснення лексичної одиниці, бере за основу дослідниця польської фразеології А.Пайдзінська. У своїх дослідженнях автор використовує концепцію розширеного значення слова, що, на її думку, дає можливість пояснити сутність багатьох мовних явищ, встановити мотивований характер значення фразеологізму²³.

Значення слова, за В.Гаком, має ієрархічну будову: **архісеми** (спільні для певного класу одиниць), **диференційні семи** (розмежовують клас зсередини) та **потенційні семи** (конотації)²⁴.

А.Пайдзінська вважає, що в ході семантичного аналізу ФО необхідно враховувати не тільки семи лексичного значення, а й потенційні значення, які супроводжують лексичне значення лише в певних окреслених конситуаціях чи мовних контекстах²⁵.

Отже, потенційні семи можна поділити на три підгрупи:

1) ознаки предмета, явища, що існують об'єктивно, але є другорядними, зайвими в семантичному описі слова (наприклад, компонент *холодною* у ФО як *холодною водою линути*);

2) ознаки, що приписуються слову згідно з певною культурною системою і прагматичними знаннями, спільними для визначеної групи користувачів мови (для прикладу, компонент *гришна* у ФО *гришна вода*);

3) ознаки, що приписуються слову з огляду на індивідуальні асоціації, переживання, досвід співрозмовників (наприклад, коли скажемо про когось, що *він як*

²⁰ *Jordanska L., Mielczuk I.* Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii. S.17, 19.

²¹ *Ibid.* S.22.

²² *Ibid.* S.23–24.

²³ *Pajdzińska A.* Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów: Konotacja. Lublin, 1988. S.67–82.

²⁴ *Pajdzińska A.* Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych // *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej.* Warszawa, 1996. S.82.

²⁵ *Pajdzińska A.* Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych. S.82; *Pajdzińska A.* Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów. S.67–82.

гнила вода, що з нього візьмеш..., то буде зрозуміло, що ця людина є не дуже хазяйновитою та моторною)²⁶.

Саме на основі перелічених ознак слово зазнає метафоричних або метонімічних змін, підлягає деривації і, зрештою, стає компонентом ФО.

Більшість ФО генетично є метафорами, вони утворені завдяки існуванню різних відношень подібності між речами чи станами речей. Метафора має двопланову структуру: властивості того, про що йдеться, розглядаються через властивості того, чий іменем були позначені.

При опосередкованому вживанні назви, що характерно для фразеології, відбувається функціональне пов'язування сенсу і "денотації" певної назви з сенсом і "денотацією" іншої назви (або назв). Відбувається не просто актуалізація значень компонентів, до семантичної структури ФО входять лише деякі їх складові, а певні значеннєві елементи додаються²⁷. Зазвичай, нейтралізується багато або навіть всі складові лексичного значення, натомість, актуалізуються конотації.

Для ілюстрації вищесказаного наведемо приклад з розвідки А.Пайдзінської. Про стіну, як і про будь-який предмет, можна сказати, що вона не розмовляє і не розуміє людської мови. Такі характеристики, звісно, не враховуються в семантичному описі слова "стіна", але стають найважливішими у ФО *ktoś mówi do ściany* і мотивують її значення – хтось говорить безрезультатно, не знаходячи розуміння²⁸.

Зміни у сфері культури, безумовно, впливають на фразеологію. З одного боку, зникає частина ФО на позначення речей і станів, характерних для певної культури, з другого – поступово стає незрозумілою вихідна культурна мотивація окремих ФО і, зрештою, зовсім забувається.

У виявленні мотивації допомагає знання певних речей і способів їх використання; врахування своєрідного для певної мови способу бачення окремих складових світу, їх організації; прийнятих цінностей; знання про світ (як сучасний, так і минулий) тощо.

3. Питання еквівалентності ФО. ФО можуть мати національний чи інтернаціональний характер, і залежно від того, наскільки у ФО представлена національна специфіка (НС), їх можна поділити на такі групи:

– фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти (повні чи часткові) в іншій мові (НС від 1 до $\approx 99\%$);

– безеквівалентні ФО, зміст яких не можна зіставити з будь-яким іншомовним поняттям (НС – 100%).

Прислів'я, приказки, крилаті слова, інтернаціональний характер яких оснований на спільності джерел (Біблія, "Байки" Езопа, "Дон-Кіхот" Сервантеса, п'єси Шекспіра тощо) або на паралельності мисленнєвих процесів різних народів, мають свої готові (сформовані суспільством) відповідники в різних мовах, тобто, одиниці тотожні або дуже близькі за значенням і метафоричною основою²⁹.

ФО локального поширення можна вважати безеквівалентними одиницями, наприклад: *a судді хто?*; *було діло під Полтавою* та ін.

²⁶ Pajdzińska A. Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych. S.82.

²⁷ Pajdzińska A. Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów. S.71.

²⁸ Pajdzińska A. Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych. S.83.

²⁹ Basaj M. Z problematyki europeizmów frazeologicznych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. T.2. Wrocław, 1983.

Питання фразеологічної еквівалентності досліджували А.Кунін, В.Гак, Е.Солдухо, Н.Любчук, М.Басай, Б.Реякова, М.Ритель та багато інших вітчизняних та зарубіжних учених.

А.Кунін виділяє повні та часткові еквіваленти³⁰:

Повні еквіваленти – це моноеквіваленти, що співпадають за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичним спрямуванням і граматичною структурою.

Таких відповідників небагато:

– фразеологізми інтернаціонального характеру, основані на міфології, біблійних легендах та історичних фактах: *альфа і омега* – *alfa i omega* – *Alpha i Omega*.

– порівняння: *білий, як сніг* – *biały jak śnieg* – *white as a snow*.

– прислів'я чи приказки: *берегти, як зіницю ока* – *strzec jak źrenicy oka* – *guard (smb, smth) like the apple of one's eye*.

– дієслівні словосполучення: *будувати на ніску* – *budować na piasku* – *build on sand*.

Часткові еквіваленти не означають якоїсь неповноти в передачі значення, а лише мають лексичні, граматичні чи лексико-граматичні розбіжності за наявності однакового стилістичного спрямування.

А. **Часткові лексичні еквіваленти** збігаються за значенням, стилістикою, для них властиві:

– певні розходження за лексичним складом (граматична структура може збігатися або ні) та близькість за образністю: *багато води утекло* – *wiele (dużo) wody [od owego czasu] upłynęło* – *a lot of water has flown under the bridge* ('багато води утекло під мостом').

– наявність лише одного ідентичного компонента: *лити воду в криницю, wozić wodę do morza, cast the water into the sea*.

– інший лексичний склад та образність – при збігу/відмінності граматичної структури): прикладів не наводимо, оскільки всі ФО мають спільний компонент – "вода".

Б. **Часткові граматичні еквіваленти** – співпадають за значенням, стилістикою, образністю, однак відрізняються числом (однина/множина) чи порядком слів, наприклад, *замутити воду, muddy the waters, каламутити воду, mącić komu wodę* *.

Н.Любчук у статті "Еквівалентність фразеологізмів з етнокультурним елементом"³¹ стверджує, що при визначенні фразеологічних еквівалентів необхідно враховувати всі мовні рівні (лексичний, граматичний, конотативний аспект, функціонально-стилістичну характеристику), і пропонує таку типологію:

1. **Абсолютно тотожні фразеологічні еквіваленти** – ФО, що співвідносяться за семантичним, функціонально-стилістичним, лексичним параметрами та можуть мати незначні відмінності в граматичній структурі, зумовлені відмінностями граматичних систем різних мов, та додаткові лексичні компоненти, що ніяк не впливають на семантику ФО.

³⁰ Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва, 1984.

* У дослідженні не виділяємо ці еквіваленти (і інші подібні) як часткові граматичні, а відносимо до повних, тому що а) певний порядок слів відповідає синтаксичній структурі певної мови, б) зміна порядку слів чи розбіжності у числі (однина/множина) не надають жодних нових відтінків значення.

³¹ Любчук Н.В. Еквівалентність фразеологізмів з етнокультурним компонентом // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. Київ, 2000. С.223–224.

2. **Семантично тотожні фразеологічні еквіваленти** – ФО, що співвідносяться за семантичним і функціонально-стилістичним параметрами, але відрізняються за лексичним складом.

3. **Стилістично-відносні фразеологічні еквіваленти** – ФО, що, маючи однакову семантику, різняться за функціонально-стилістичним забарвленням. Оскільки такі ФО функціонують у різних стилях мови, вони допускають взаємозаміну: якщо одна з них наближена до нейтрального стилю і стилістично забарвленіша, експресивніша, ФО замінюється на стилістично нейтральнішу. Зворотна заміна є неможливою.

4. **Семантично-часткові фразеологічні еквіваленти** – ФО, що покривають лише одне або кілька значень багатозначної ФО або значення яких є вужчими за значення ФО порівнюваної мови.

5. **Псевдоеквіваленти** – ФО, що повністю або майже повністю співвідносяться за лексичним складом, а інколи і за граматичною структурою, але мають різні, а інколи й протилежні значення.

4. Характеристика ФО з компонентом “вода”. У теоретичній частині статті ми з’ясували, як учені трактують поняття “конотація”, зокрема, придатність цього поняття для вивчення ролі компонента ФО у її мотивації, про що стверджує польський фразеолог А.Пайдзінська. У практичній частині на прикладі ФО з компонентом “вода” покажемо, які саме конотації (тобто, характеристики) цього компонента стали основою для творення фразеологічних одиниць.

Розпочнемо аналіз із визначення лексики “вода”, що міститься в українському, польському та англійському загальномовних словниках.

1) *Прозора, безбарвна рідина* (тут і далі виділення наше. – С.В.), що становить найпростішу хімічну сполуку водню з киснем // напій або розчин якоїсь речовини // *перен., розм.* непотрібні беззмістовні фрази у викладенні матеріалу; 2) Водна маса джерел, озер, річок, морів, океанів // водна поверхня морів, озер, річок // водні простори, ділянки морів, озер, річок (Словник української мови).

1) *Bezbarwna ciecz bez zapachu i smaku, rozpuszczeniowa w przyrodzie, niezbędny składnik organizmów żywych* // *przen.* o tekście, zawierającym mało treści, a dużo słów; 2) Naturalny albo sztuczny zbiornik wody; rzeka, morze, jezioro, staw, strumień itp. (Mały słownik języka polskiego).

1) *The clear liquid without colour, smell or taste that falls as rain and that is used for drinking, washing etc.* 2) a) An area of water such as the sea, a lake; b) the surface of a lake, river (Longman Dictionary of Contemporary English).

Отже, згідно з цими визначеннями, вода не має смаку, запаху, кольору і є прозорою рідиною. Ці характеристики відрізняють її від інших матерій світу. Але, крім цього, ми знаємо, що вода може бути чистою або каламутною, холодною або гарячою, свіжою або застоюною, бурхливою або спокійною, має властивість витікати через отвори, не повертатися на те ж місце, може дати або забрати життя тощо. Ці потенційні властивості води не входять до її визначення у словниках, але саме вони були в основі виникнення таких фразеологічних одиниць з компонентом “вода”, як *чистої води, ловіть рибу в мутній водзі, як холодною водою линути, get into a hot water, виводити на чисту/свіжу воду, still waters run deep, czerpać wodę sitem, посту, як з води, вода взяла* тощо.

Цікавою, на нашу думку, є можливість дослідити, чи спільність конотації, що лежить в основі ФО обраних мов, дає підстави стверджувати про їхню еквівалентність.

Для більшої наочності пропонуємо 15 таблиць, в яких вказано а) конотації компонента “вода”, які були основою створення ФО, б) ФО українською, польською та англійською мовами, в) основне (загальне) значення групи ФО, г) конотацію або додаткові значення ФО.

Проаналізуємо матеріал перших 7 таблиць. В них представлені ФО у трьох мовах (з кожної по одній) з однією спільною конотацією та одним спільним значенням. ФО таблиці 1 є частковими граматичними еквівалентами. Компоненти є сталими і не можуть замінюватися іншими словами. ФО в українській та польській мові мають додаткові відтінки значення.

Таблиця 1

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
У каламутній воді нічого не видно	<i>Ловити рибу в каламутній воді</i>	Використовувати обставини на свою користь	При цьому намагатися приховати свої дії
	<i>Łowić rybu w mętnej wodzie</i>		Отримувати прибутки з нелегальних джерел
	<i>Fish in troubled waters</i>		

У таблицях 2 і 3 ФО є частковими лексичними еквівалентами. У цих групах спостерігаємо варіантність компонентів ФО. Відтінки значень ФО утворюють синонімічний ряд.

Таблиця 2

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Слід на воді видно лише одну мить	<i>Вилами по воді (писано)</i>	Щось непевне	Невідомо, що станеться
	<i>(Palcem, patykiem) na (po) wodzie pisane</i>		Щось, сумнівне, мало-правдоподібне до виконання, щось, на що не можна розраховувати
	<i>Written on (in) water</i>		

Таблиця 3

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Властивість води не взаємодіяти з жиром	<i>Як з гуски вода</i>	Ніщо не впливає на когось	Хтось зовсім не реагує на щось
	<i>Splywać po kimś jak po gęsi (kaczce) woda</i>		Не справляє враження
	<i>Be (like) water off a duck's back to smb.</i>		Не впливають поради, попередження, образи

ФО з таблиці 4 також є частковими лексичними еквівалентами. Їм властива варіантність компонентів. Особливістю є те, що англійська та українська ФО мають два значення, одне з яких *включає* в себе значення польської ФО.

Таблиця 4

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
З плином води пов'язано плин часу	<i>Багато води сплило (утекло)</i>	Минуло багато часу з тієї пори	1. Дуже давно щось було
	<i>Dużo(wiele) wody upłynię (upłynęło)...</i>		2. Сталися значні зміни
	<i>A lot of water passed under the bridge</i>		2. Ситуація дуже змінилася з часу певної події

У таблиці 5 бачимо, що хоча ФО й мають спільне значення, його відтінки у кожній з мов суттєво відрізняються. Такі ФО можна використовувати як відповідники лише в певних ситуаціях.

Таблиця 5

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Вода в річці вдруге на те ж місце не повертається	<i>Нехай пливе за водою</i>	Забути, не згадувати	Не повертатися до чогось (неприсмного)
	<i>(To już) poszło z wodą</i>		Минуло
	<i>Be (all) water under the bridge</i>		Більше не сердитися

ФО таблиці 6 є частковими лексично-граматичними еквівалентами. Компоненти ФО є фіксованими і незмінними. Оскільки ми можемо оцінити цими ФО якість будь-чого, то загальне значення розщеплюється на цілий спектр підзначень високої якості.

Таблиця 6

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення о окремої ФО
Прозорість води як шкала цінності	<i>Чистої води</i>	Якісний	Справжній
	<i>Pierwszej wody</i>		Першокласний, правдивий, автентичний
	<i>Of the first water</i>		Надзвичайний

ФО таблиці 7 є неоднорідними за структурою з огляду на те, що до ФО, які бралися до уваги, ми не включали прислів'їв, приказок та сентенцій. Оскільки ж у польській фразеології існує така одиниця, як *cicha woda*, а не тільки *cicha woda brzegi rwie*, то ми все-таки вирішили внести її до реєстру. Згадані ФО є частковими граматично-лексичними еквівалентами, а відтінки їх значення в окремих мовах становлять синонімічний ряд.

Таблиця 7

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Тиха вода зазвичай глибока і зовні спокійна, але у глибині вирує. Така вода руйнує греблі силою підводних течій, у ній легко втопитися	<i>Ticha voda grebli rve</i>	Про людину, яка зовні спокійна	
	<i>Cicha woda brzegi rwie (cicha woda)</i>		..., мовчазна
	<i>Still waters run deep</i>		..., нудна, може здивувати прихованими емоціями і якостями

Наступні 4 групи ФО мають по одній конотації та одне–два основних значення, один або декілька відповідників.

ФО таблиці 8 подібні за граматичною структурою, склад компонентів постійний. Українських ФО є дві – одна за значенням співвідноситься з англійською ФО, друга – з польською. Крім того, англійсько-польська пара ФО має ще й різні додаткові значення.

Таблиця 8

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
У водоймі вода зазвичай чиста, відстоююча, коли її скаламутити, то мул піднімається із дна і вже нічого не можна розгледіти	<i>Замутити воду</i>	Зробити неясним, незрозумілим	Навмисне заплутати якусь справу
	<i>Muddy the waters</i>		..., особливо якщо ситуація не була такою
	<i>Каламутити воду</i>	1. Вносити розлад	... неспокій
	<i>Mącić komu wodę</i>		2. Підмовляти, підбурювати Навмисне 2. Заважати, інтригувати

Таблиця 9 ілюструє україномовні ФО з одним спільним значенням, які не мають відповідників у польській та англійській мовах. Натомість, ще одна українська ФО з тією ж конотацією, але з іншим значенням має часткові лексичні відповідники у польській та англійській мовах. Склад компонентів у цій групі є постійним.

Таблиця 9

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Хліб – найдешевший продукт, вода, порівняно з сиром або маслом, не містить поживних речовин	<i>Перебиватися з хліба на воду (на чорному хлібі)</i>	(жити) в нестатках, злиднях	
	<i>Жити на воді та біді</i>		
	<i>Переходити на хліб і воду</i>		
	<i>Садити на хліб і воду</i>	(бути) на мінімальній дієті, завдяки якій підтримується життя, особливо як форма покарання	
	<i>Skażać na chleb i wodę</i>		
	<i>O chlebie i wodzie (Put, be) on bread and water</i>		

Серед ФО з таблиці 10 є лише одна українська одиниця, три польських та три англійських, які є частковими лексичними відповідниками. Склад компонентів ФО є постійним.

Таблиця 10

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Вода як рушійна сила (без води млин не може працювати)	<i>Lити воду на млин</i>	(Діяти) на чиюсь користь	(зневажл.)
	<i>Lać wodę na czyj młyn</i>		
	<i>Ciągnąć wodę na swój młyn</i>		Діяти на свою користь
	<i>Draw water to one's mill</i>		
	<i>Draw water to smb's mill</i>		
	<i>Woda na młyn</i>		
	<i>Water on one's mill-wheel</i>		2. Те, що комусь на руку

Конотація, спільна для ФО з таблиці 11, на нашу думку, була основою для появи значення *зазнати випробувань* і як його переосмислення другого значення: *зробити все для когось*. Компонентний склад є сталим не у всіх ФО. Крім того, польська ФО має ще одне значення. Перша група містить часткові лексичні відповідники у польській та англійській мовах, а друга група – часткові лексичні відповідники в усіх трьох мовах.

Таблиця 11

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Вогонь і вода – дві найстрашніші для людини стихії; мідні труби уособлюють славу, яка також може бути згубною	<i>Пройти (крізь) вогонь і воду</i>	Зазнати випробувань	Багато чого зазнати в житті
	<i>Прходити (пройти) крізь вогонь, воду і мідні труби</i>		Виявитися дуже спритним, мужнім, витривалим
	<i>Go through hell and high water</i>		Пройти крізь небезпеку
	<i>(Іти, скакати) у вогонь і в воду</i>	Зробити все для когось	Бути готовим на будь-який самовідданий вчинок
	<i>Pójsć za kim w ogień i wodę</i>		2. Довіритися комусь без обмежень
	<i>Go through fire and water for smb</i>		... незалежно від того, чи це важко

Наступні групи ФО мають по декілька конотацій, по два–три пов'язаних між собою значення і представлені кількома одиницями в кожній з трьох мов. До цих груп ФО підбиралися за основним значенням.

Таблиця 12 демонструє різні ФО, що означають *даремну працю, марно згаяний час* і які є частковими лексичними відповідниками та синонімами у трьох мовах.

Таблиця 12

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Вода як безвартісна рідина, з якої, на відміну від молока, нічого не можна приготувати	<i>Tovkni vodu v stupni</i>	Даремно працювати, марно гаяти час	
Здатність води відображати, як дзеркало, навколишній світ та витікати через отвори	<i>Решетом у воді зірки ловити</i>		(подвійна неможливість)
Властивість води (як рідини) витікати через отвори	<i>Носити воду в решеті</i>		
	<i>Czerpać wodę sitem</i>		
	<i>Draw water in a sieve</i>		
	<i>Lać wodę do dziurawego naczynia (do naczynia bez dna)</i>	Безрезультатно	
1. На воді не залишається жодних слідів 2. Слід на воді можна бачити лише мить	<i>Write in waters</i>		2. Бути скороминучим, короткочасним
Абсурдність ситуації: воду наливають туди, де вона непотрібна, до джерела води	<i>Лити воду в криницю</i>	Робити щось непотрібне	
	<i>Lać wodę do studni</i>		
	<i>Wozić wodę do morza</i>		
	<i>Cast the water into the sea</i>		

Таблиця 13 свідчить про надзвичайно багатий вибір українських ФО на позначення зникнення когось або чогось. Польських ФО тут значно менше, а англійська – лише одна. Перша група із значенням *зникнути, тобто, змарнуватися* складається лише з українських ФО. А друга група із значенням *зникнути, пропасти безслідно* представлена відповідниками та їх синонімами у трьох мовах.

Таблиця 13

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотація або додаткове значення окремої ФО
Вода в річці вдруге на те ж місце не повертається	<i>Спливти водою</i>	Зникнути/ зникати	Минути, пройти без вороття
	<i>Піти за водою</i>		Марно, нерационально кимсь витрачаючись, використовуючись
	<i>Як за водою йти</i>		Поступово занепадати, роззорятися
	<i>Як лист за водою (спливти)</i>		Безповоротно, назавжди
Сила хвилі або струменя води	<i>Як (мов, ніби) вода вмила (змила) кого</i>	Зникнути, пропасти	Швидко, раптово

Здатність води швидко і повністю розчиняти сіль	<i>Як сіль у воді</i>	безслідно		
Здатність поверхні води вирівнюватися і ставати знову спокійною після того, як щось впало у воду і пішло на дно	<i>Піти у воду</i>		2. Нічого не відомо про когось, щось	
	<i>Як (мов) камінь у воду</i>			
	<i>Як у воду падати</i>			
	<i>Ktoś jak w wodę wpadł</i>			
	<i>Jakby w wodę wrzucił. Wrzucić w wodę</i>			Втратити безповоротно
	<i>(Zginąć, przepaść, zniknąć) jak kamień w wodę (w wodzie)</i>			
	<i>Gone like water'd closed over him</i>			

Перші дві групи таблиці 14 зі значеннями *пригнічений, сумний, приголомшений*, представлені лише українськими ФО. Наступна група, загальне значення якої можна визначити як *стан людини після якогось потрясіння*, містить як українські, так польські і англійські ФО.

Таблиця 14

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Неприємно ходити у мокрому одязі	<i>Як у воді намочений</i>	Пригнічений, сумний	Незадоволений, зажурений, засмучений, злий
	<i>Мов (наче) у воду опущений</i>		Дуже похмурий
У казках мертва вода забирає життя	<i>Як скупаний у мертвій воді</i>		Невеселий
Холодна вода несподівано лється згори	<i>Як водою облитий</i>	Приголомшений	Пригнічений, розгублений
	<i>Як линули холодною водою</i>		Вражений; мовчазний, сумний
Холодна вода лється згори несподівано і у великій кількості	<i>Линути холодною водою</i>	Стан людини після якогось потрясіння	Неприємно вразити, несподівано з'явитися (про думки)
	<i>Як холодною водою облили</i>		1. Раптово викликати сильне збентеження, приголомшити, подіяти 2. (Глянути, прийняти) сердито, неприязно, холодно
	<i>Jakby kogo zimną wodą oblał</i>		Хтось раптово охолонув, роздумав

	<i>Wylać (wylewać) kubel (wiadro) zimnej wody komuś na głowę (na czyjąś głowę, na kogoś).</i>		Охолодити запал, привести до тями, позбавити когось ілюзій, відкрити очі на суть речей
	<i>Throw (pour) cold water on (over) smb</i>		Зробити або сказати щось, що руйнує чийсь плани або ентузіазм для якоїсь роботи; розхолоджувати
	<i>Jak kubel (wiadro) zimnej wody</i>		Щось, що нівечить чийсь плани, охолоджує запал
	<i>Like a bucket of cold water</i>		

ФО з таблиці 15 важко вважати відповідниками, оскільки англійці не мають такої реалії, як *горілка*, а для українців чи поляків *віскі* також не є національним продуктом. Але якщо брати до уваги, що це міцні алкогольні напої, то мабуть можна їх об'єднати в одну групу. Особливістю польської *woda ognista* та англійської *fire water* ФО є те, що польська та англійська фразеологія перейняла їх з мови африканських племен, тобто, ці ФО є запозиченнями-екзотизмами. Цікаво, що одна з англійських ФО має ще й інше значення.

Таблиця 15

Конотація	ФО українською, польською, англійською мовами	Спільне значення ФО	Конотації або додаткове значення окремої ФО
Заборонена вода	<i>Грішна вода</i>	Горілка	
Вода, що обпікає як вогонь	<i>Woda ognista</i> <i>Fire water</i>		
Виглядає як вода, а коли випити, дух перехоплює	<i>Strong waters</i>	Алкогольні напої	Віскі (найчастіше)
Для залежних від алкоголю людей потрібна, як життя	<i>Water of life</i>		2. Духовне оновлення

Щодо взаємозалежності міжмовної еквівалентності ФО з компонентом “вода” та конотації, яка лягла у основу тих чи інших груп ФО, можемо сказати, що можливі такі її варіанти для ймовірних еквівалентних ФО:

- спільна конотація – спільне значення – різні відтінки значення;
- спільна конотація – різні значення – різні відтінки значення;
- різні конотації – спільне значення – різні відтінки значення;
- різні конотації – різне значення – різні відтінки значення.

Звідси робимо висновок: еквівалентними або нееквівалентними можуть бути ФО як зі спільними, так і різними конотаціями компонента ФО.

Детально проаналізувавши матеріал усіх 15 груп, доходимо невтішного для фразеолога висновку про те, що абсолютна еквівалентність ФО якщо і буває, то дуже рідко (наприклад, *sadumi na chleb i wodu – skazać na chleb i wodę – put on bread and water* ‘посадити на мінімальну дієту, завдяки якій підтримується життя, особливо як форма покарання’; *liti wodu na swój młyn – ciągnąć wodę na swój młyn – draw water to one’s mill* ‘діяти на свою користь’).

Основною проблемою еквівалентності фразеологічних одиниць, на нашу думку, є той факт, що більшість ФО, які вважалися укладачами двомовних фразеологічних словників абсолютними паралелями, насправді є далекими від еквівалентності. Чим детальнішим є семантичний аналіз семантичної структури ФО, тим більше одиниць виявляються специфічними для певної мови. Паралелі за основним значенням не обов'язково означають повну еквівалентність ФО у системі мови та у мовленні.

Погоджуємося з думкою І.Теплякова про те, що при укладенні двомовних фразеологічних словників доцільно давати про реєстрові ФО якомога більше інформації щодо ситуації вживання, стилістичного забарвлення, можливих конотацій тощо³².

Варто було б, очевидно, подавати визначення ФО у словниках тими ж мовами, в яких вони функціонують, оскільки носій мови знає найкраще, що саме означають і конотують ті чи інші фразеологічні одиниці. Перша спроба такого плану була зроблена нами кілька років тому у словнику-додатку до курсової роботи. Перспективність такого опису значення ФО засвідчує двомовний польсько-англійський словник Д.Вольфрам-Романовської, П.Кашубського та М.Паркера (1999 р.)³³. Автори наводять визначення польських ФО польською мовою і з польськомовними прикладами та англійських – англійською мовою з англійськими прикладами.

Отже, проблема фразеологічної еквівалентності та способів подачі значення ФО у фразеологічних словниках надалі є актуальною і чекає своїх дослідників та новаторів.

CONNOTATION AS A COMPONENT OF MEANING
(on material of the Ukrainian, Polish and English phraseological units
with the *water* component)

Svitlana VYNNYCHENKO

*L'viv regional universal scientific library
2a, Mularska str, L'viv, 79051
Department of literature in foreign languages*

The concept of connotation of the word and that of a component of a phraseological unit is high-lighted in the article. The participation of a component in the creation of a phraseological unit is explored. The correlation between interlingual equivalence of phraseological units and connotation of their components is examined. The level of equivalence of phraseological units with “water” component is fixed.

Key words: phraseological unit, connotative aspect, connotation of the word, connotation of a component of a phraseological unit, lexical equivalency, grammatical equivalency.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2005
Прийнята до друку 17.06.2005

³² *Тепляков І.М.* Деякі нові тенденції у фразеографії слов'янських мов на сучасному етапі // Проблеми слов'язознавства. Вип.51. Львів, 2000. С.252–255.

³³ *Wolfram-Romanowska D., Kaszubski P., Parker M.* Idiomy polsko-angielskie. Warszawa, 1999.